

ГЕНДЕРНА ТЕОРІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ СТУДЕНТІВ

Обґрунтовано педагогічні умови формування гендерної компетентності в культурологічній освіті студентів, проаналізовано можливості включення гендерного компонента у фахову підготовку.

Вступ

XXI століття продовжує ставити перед людством ще нерозв'язані задачі. Чи продовжує ми дискусії про «глобальні проблеми сучасності», «глобалізацію», «ментальну несумісність», чи «побудову демократичного, громадянського суспільства» — вочевидь зрозуміло, що центральним у вирішенні сукупності цих проблем є питання культури та освіти.

Психолого-педагогічна наука лише впродовж двох останніх десятиліть вивчає проблеми статі. Наукові доробки успішно імплементують у навчально-виховний процес ВНЗ. Жорсткі стандарти традиційної культури щодо статевого виховання, які проводяться через навчальні заклади, є анахронізмом і стають об'єктивною перешкодою для ефективної соціалізації молодого покоління.

Метою статті є обґрунтування педагогічних умов формування гендерної компетентності в культурологічній освіті студентів. Відповідно до мети можна виділити такі завдання: проаналізувати найефективніші засоби формування гендерно компетентної особистості; розглянути основні компоненти гендерної компетенції; проаналізувати наслідки впровадження гендерних аспектів у навчально-виховний процес.

Важливий внесок у розробку гендерного підходу в педагогічній освіті внесли: О. А. Вороніна (проблеми розробки теорії і методології гендерних досліджень, визначення місця та ролі гендерного виховання в системі професійної підготовки студентів); Л. В. Штильова (розробка методичних програм для вчителів з питань впровадження гендерної освіти і виховання в середній школі); І. С. Кльоцина (шляхи гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розробка практикуму з метою подолання гендерних стереотипів). Гендерний підхід у процесі професійної підготовки врахований у дослідженнях С. Д. Матюшкової, Н. В. Смірної, Л. П. Шолохової, М. Т. Поливяної, О. В. Шнирової.

Виклад основного матеріалу

Загальноосвітні навчальні заклади як інститути соціалізації сприяють становленню, закріпленню і розвитку гендерних характеристик особистості. Тому гендерна компетентність кожного суб'єкта навчально-виховного процесу є важливою складовою в становленні і розвитку його особистості.

Культурологічна освіта — це багаторівнева освітня система, яка направлена на формування: 1) осмислення себе в якості суб'єкта культури; 2) ціннісного ставлення до світу культури; 3) уявлення про культуру як складну систему; 4) відповідальне ставлення до культури; 5) досвіду культурної діяльності; 6) широкого спектра освітніх компетентностей. Поняття «компетентність» трактують досить широко: це і навчальні здібності, знання та вміння (наприклад, уміння успішно навчатися), і навички (комунікативні, соціальні тощо), і моральні цінності (громадянська відповідальність чи відповідальність за навколишнє середовище та ін.), і ставлення (скажімо, групова солідарність).

Формування гендерної культури особистості — це те завдання, безпосередньому розв'язанню якого сприяє культурологічна освіта студентів. *Гендерна культура особистості* — індивідуально-особистісна характеристика, частина загальної культури суб'єкта, що включає гендерну компетентність, гендерну картину світу, специфічні ціннісні орієнтири і моделі поведінки. Залежно від індивідуальної гендерної картини світу формується гендерна культура особистості: або патріархального, або ж егалітарного типу. *Егалітарна гендерна культура особистості* — це компонент зага-

льної культури людини, який направлений на реалізацію принципу гендерної рівності. *Патріархальна гендерна культура особистості* — це компонент загальної культури людини, який базується на традиційних уявленнях про домінуюче положення чоловіка в сім'ї та суспільстві.

У процесі дослідження гендерного виховання студентської молоді природним є питання про формування гендерної компетентності. О. О. Нежинська вважає, що «під гендерною компетентністю особистості слід розуміти знання, уміння, навички, що зумовлюють взаємодію з особами різної статі на засадах гендерної рівності, опосередковані їх індивідуально-психологічними (маскуліність/фемінність, гендерна ідентичність, гендерні установки та стереотипи), які проявляються в повсякденній життєдіяльності, спілкуванні та поведінці з особами різної статі» [1, с. 212]. Т. О. Грабовська гендерну компетентність окреслює «як процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає засвоїти знання про гендер, норми, правила поведінки та установки відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення представників різних статей у суспільстві, сприяє становленню повноцінних членів суспільного життя і залучає їх до усталеної системи гендерних ролей» [2, с. 142]. Крім того, такий процес передбачає формування якостей, рис і властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі та рівноправні соціальні взаємини статей.

Гендерна компетентність конструюється на основі аналізу моделей гендерних взаємовідносин, котрі розвиваються і трансформуються в суспільстві. У структурі гендерної компетентності виділяються три її складові [3, с. 212]: когнітивна (обізнаність та усвідомлення гендерної проблематики), операційна (уміння і навички щодо впровадження гендерного підходу в управлінні в практиці) та особистісна (прийняття себе і своєї статі, толерантне ставлення до представників іншої статі, засноване на гендерній рівності представників обох статей, бачення та попередження негативних проявів гендерних стереотипів). Гендерно не компетентні особистості не можуть звільнитися від тиску гендерно-поляризованої і андроцентричної культури, тому вони часто переживають конфліктні стани нереалізованих особистісних прагнень і невідповідності очікуванням. Одним з найефективніших засобів формування гендерно компетентної особистості є використання гендерної теорії в культурологічній освіті студентів, оскільки:

- 1) гендерні питання — це питання культури;
- 2) гендерні знання, цінності і стереотипи транслуються освітніми засобами через весь комплекс предметів, і через прихований навчальний план [4, с. 293];
- 3) під культурологічною освітою розуміється формування людини як суб'єкта культури (тобто усвідомлення себе одночасно і суб'єктом, і об'єктом культури), що в повному об'ємі може бути зіставлене з питаннями гендерної теорії.

Гендерний підхід в освіті має спиратися на концептуальні положення гендерної теорії, з точки зору яких повинні бути проаналізовані педагогічні явища як стратегія впровадження цих положень в освітню практику вчителями, до ціннісних орієнтацій яких входить гендерна складова. В освітній практиці гендерний підхід орієнтований на формування та затвердження практики рівних, що не залежать від статевої належності, можливостей самореалізації особистості у всіх сферах його життєдіяльності та врахування статевої особливості мислення у організації навчальних занять.

Використання гендерної теорії в культурологічній освіті студентів буде ефективною, якщо виділити її основні принципи і розглянути, як вони можуть бути реалізовані у формуванні гендерної компетентності студентів.

Педагогічний процес має ґрунтуватись на таких принципах гендерної теорії:

1. Гендерна соціалізація та інкультурація не мають бути пасивними процесами;
2. Необхідна цілеспрямована педагогічна робота, яка б забезпечила формування гендерної компетентності, установок особистості на егалітаризм, гендерних нонконформістів;
3. Необхідно заохочувати як дівчат, так і хлопців розвивати широкий спектр людських якостей, який би не був обмежений рамками статевої належності;
4. Існуюча освітня система завдяки прихованому навчальному плану нав'язує патріархальні, андроцентричні, гетеросексистські стереотипи, цінності, установки і моделі поведінки;
5. Формування егалітарної гендерної компетентності і культури можливе на основі використання принципу культурного релятивізму, уваги до власного досвіду та розвитку критичного мислення.

В умовах сучасного суспільства формування гендерної компетентності студентів має відбуватися в рамках егалітарної гендерної культури, яка направлена на реалізацію принципів гендерної рівності. Про це свідчать як міжнародні, так і українські документи про права людини (Закон

України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»).

Основними компонентами гендерної компетенції є:

1. Загальнокультурний елемент включає знання моделей різних народів, розуміння культурної обумовленості існуючих гендерних моделей, норм, стереотипів і установок; розуміння змін, які відбуваються в гендерній сфері сучасного суспільства;

2. Ціннісний елемент пов'язаний з ціннісними орієнтирами студентів: знання, прийняття чи неприйняття таких цінностей, як гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм, тобто орієнтованість студентів на патріархальні чи егалітарні цінності; розуміння ціннісної природи гендерних схем і моделей, стереотипів і установок;

3. Навчально-пізнавальний елемент: вміння набувати знань з гендерних питань; вміння критично аналізувати гендерні схеми і моделі, які нав'язуються суспільством; навички деконструкції традиційних патріархальних стереотипів; уміння відрізняти факти від домислів; володіння різноманітними методами пізнання стосовно гендерних питань;

4. Інформаційний елемент: уміння і навички вільної орієнтації в інформаційному просторі, який торкається гендерної проблематики;

5. Комунікативний елемент включає знання, вміння і навички, які необхідні для ефективної комунікації в сфері гендерної взаємодії, навички відповідальної саморепрезентації; здатність критично оцінювати свою діяльність в сфері гендерної взаємодії; успішно розв'язувати гендерні проблеми і конфлікти;

6. Соціально-трудовий елемент враховує оволодіння знаннями та досвідом в гендерних аспектах громадській, соціально-трудої сферах, в питаннях економіки, права, професійного самовизначення;

7. Особистісний аспект направлений на оволодіння способами саморозвитку суб'єкта; розуміння себе суб'єктом гендерного самоконструювання; самоактуалізації гендерної ідентичності особистості; розуміння власної відповідальності за конструювання власного гендера.

Вагомим аспектом є те, що сама по собі гендерна компетенція є ціннісно-нейтральною: навіть якщо людина вибирає патріархальну систему цінностей, структурні елементи його компетентності залишаються тими самими. Проте подібний вибір вплине на всі елементи компетенції.

На сучасному етапі можливим є лише створення проектної моделі гендерної компетенції, реальне наповнення (знання, вміння, навички, способи діяльності, мінімально необхідний досвід діяльності, індикатори з визначення ступеня/рівня компетентності студента), які вимагає відповідна гендерна культура.

Враховуючи подібну модель гендерної компетенції і елементи гендерної компетентності, гендерна компетентність студентів має включати:

- цінності гендерної рівності, гендерної толерантності, антисексизму;
- усвідомлення соціокультурної (ціннісної та ідеологічної) природи існуючих гендерних відмінностей;
- знання моделей гендерних культур різних народів, розуміння гендерних кодів» різних культур;
- знання основ гендерної теорії (основні терміни та поняття);
- вміння аналізувати гендерні стереотипи, гендерні ролі та навички їх реконструкції;
- навички вільно орієнтуватися в інформації, яка стосується гендерних питань;
- здатність не використовувати дискримінаційних суджень та практик;
- здатність успішно розв'язувати свої гендерні проблеми і конфлікти;
- досвід різноманітної навчально-трудої діяльності, які не залежать від статі чи гендера суб'єкта;
- досвід відповідальної гендерної самопрезентації;
- досвід самоактуалізації гендерної ідентичності.

Висновки

Використання гендерної теорії в культурологічній освіті студентів є основним фактором формування їх гендерної компетентності. В основі гендерної компетентності особистості лежить гендерна компетенція, реальний зміст якої залежить від нормативно-ціннісних настанов гендерної культури, що домінує у суспільстві. Тому необхідна цілеспрямована педагогічна робота, яка б

сприяла формуванню гендерної компетентності, установок особистості на егалітаризм, гендерний нонконформізм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нежинська О. О. Модель гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів / О. О. Нежинська; Університет менеджменту освіти АПН України, Асоц. Без перерв. освіти дорослих ; редкол.: О. Л. Ануфрієва та ін. ; голов. ред.. В. В. Олійник // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. — К. : Геопринт, 2008. — Вип. 10. — С. 212—219.
2. Грабовська Т. О. Шляхи гуманізації відносин педагогів з учнями / Т. О. Грабовська // Навчально-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі. — К. : МАУП, 1999. — 134 с.
3. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посібник / За заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. — К. : Логос, 2004. — 212 с.
4. Ярская-Смирнова Е. Гендерное неравенство в образовании : понятие скрытого учебного плана / Е. Ярская-Смирнова // Гендерные исследования. — 2000. — № 5. — С. 295—301.

Рекомендована кафедрою культурології, соціології, педагогіки та психології

Стаття надійшла до редакції 10.06.11

Рекомендована до друку 21.06.11

Слободянюк Олена Михайлівна — викладач кафедри культурології, соціології, педагогіки та психології.
Вінницький національний технічний університет, Вінниця